

Историята на нямото кино проговаря....

От каталог към енциклопедия.

Петър Кърджилев, Ирина Китова, Зорница Кръстева. *Летопис на нямото кино в София (1896-1933)* София: Културен център G8, 2022 г., 235 с.

Марияна Пискова

Доц. д-р, ЮЗУ „Неофит Рилски”

piskova@swu.bg

Държа в ръцете си „Летопис на нямото кино в София“ и се опитвам да си отговоря кое е по-трудно – да се пише за изключително добра книга или напротив – за не добре реализирана идея. Все още нямам отговор, но знам, че за мен респектът пред авторите на книгата, събрала късчетата история за нямото кино в столицата, е толкова голям, че безпокойствата не ме напускат. За толкова прецизна, обмислена, задълбочена, многопластова, балансирана, обхватна и актуална книга рискът да не отразиш всички приноси и достойнства на труда е голям. Но с всички безпокойства или въпреки тях, ще опитам да предам възторга си от тази книга, която ще бъде оценявана все по-високо във времето.

Наистина ли е трябвало да изминат цели 107 години от първата прожекция на филма „Българан е галант“ на Васил Гендов, която служи за рождена дата на българското кино, за да се появи летописът на нямото кино в София? И вече 120 години от първия заснет в София филм за работата на XIII Обикновено народно събрание...

Оказва се, че не само времето е работило в полза на книгата. Авторският екип, събрал в себе си най-високата компетентност и професионализъм с присъщия на младите ентузиазъм, без съмнение е успешната формула. Донякъде предизвестен е този успех. Неотдавна (преди около година) екип, в който участваха и тримата автори на летописа, много бързо, сякаш на шега, очерта точната траектория на софийските кинопътеки. Отново благодарение на това съчетание на професионализъм с поривите на младежка всеотдайност София се сдоби с виртуална карта на всички киноточки, обозначаващи местата на първите кинопрожекции в София от края на XIX – началото на XX век, а също и локациите на първите подвижни кина и стационарни кинозалони. А всичко тръгна някак в непринуден разговор, на чаша горещ чай, в салона на Културен център G8 и докато още си мечтаехме, ето че се появи интерактивната

виртуална карта на „софийските кинопътеки“ и се зароди идеята за новия проект. След маршрутите на киното в столицата, остана само една стъпка към енциклопедичното издание, което вече е факт.

Замислена като каталог на архивни материали за ранната история на кинематографа в София, само за няколко месеца книгата се превръща в енциклопедия на нямото кино в столицата, озаглавена „Летопис на нямото кино в София“ от 1896 до 1933 г.

Инстинктивно обърнах поглед назад във времето, когато за най-верен „консултант“ за ранната българска история на киното приемах аотираната илюстрирана филмография, съставена от Петър Кърджилков. Издаденият неин том първи през 1987 г. включваше всички (запазени и изчезнали) неми филми и достигаше до национализацията на филмопроизводството и киноразпространението. Заедно с една още по-стара филмография „Киноизкуството в България“ от 1960 г. за мен бяха и единствените и най-авторитетните справочници за българските филми. В тези първи енциклопедични справочници са поместени кратки описателни статии за българските филми, подредени в хронологична последователност с данни за сюжета, за режисьора, сценариста, оператора, актьорите, за местата на снимките, за премиерата на съответния филм, за участието на филма на фестивали и др. Филмографията от 1987 г. е по-богата на заглавия на филми, както и на описания за тях, и съдържа препратки към реклами и публикации в пресата и в специализирани периодични издания. Илюстрирана е със снимки на създателите на съответния филм, както и кадри от филма. За нямото кино са обхванати общо 35 заглавия на неми филми от „Българан е галант“ (1915) до „Бунтът на робите“ (1933). Допълнително за високата информативност на справочника допринасят девет азбучни показалци. Текстовете на английски език улесняват ползването на филмографията от чуждестранните изследователи.

И ето, че новото издание „Летопис на нямото кино в София“, появило се 35 години след филмографията от 1987 г., идва със заявка да попълни празноти в пъзела на ранното кино в София, да оповести новооткрити факти и детайли от историята на нямото кино, да завладее и спечели интереса дори и на най-младата аудитория, за която нямото кино е почти синоним на глинените таблички и клинописа...

Как е постигнато всичко това във великолепната книга, описваща година по година стъпките на киното в столичния град?

Всеки, който очаква да попадне на кратки статии и анотации, които в сух, стегнат стил, характерен за енциклопедичните издания, маркират хрониката на нямото кино в София, ще остане изненадан и дори разочарован... Защото авторите на летописа са вплели „живи“ извори, оживели разкази, факсимилета на статии, реклами, съобщения, програми от вестници и списания, които говорят с езика на своето време, с езика на самите събития, неподправено и в съзвучие с далечното вече време на по-миналия и началото на миналия век.

Статиите не са анотации сами за себе си, нито изброени и подредени по хронология заглавия на филми, автори, дати на прожекции... Те са вплетени в историческия разказ и пренасят читателя във времето и на мястото на събитията, които предхождат или съвпадат с фабулата на филма. Дори само един пример може да илюстрира истински широкия обхват и контекст, в който се поставя съответното киносъбитие или факт на страниците на летописа. Ако погледнем например 1912 г., без съмнение най-значимото събитие за летописа е филмът на Александър Жеков „Балканската война“, на който са посветени две книги на Петър Кърджилов и текстове в други негови публикации.¹ В летописа събитията от 1912 г. са разположени върху 9 страници. В началото е царският двор – пълнолетието на княз Борис и юбилейните тържества по случай 25 годишнината от възкачването на цар Фердинанд на престола. И двете събития са отразени в кинокартини, заснети от операторите на „Модерен театър“. Отделено е място и на две кинохроники за гостуването на софийските общинари при техните колеги в Париж, които са всъщност и първите български кинокадри, заснети в чужбина. Намират място и съобщенията за тържественото посрещане на кмета на Париж в София, които са част от международния кинопреглед. Заедно с новини за други кинокартини и прожекции на „Модерен театър“, включително и за „ужасната катастрофа на „Титаник“, се оповестяват и реклами за новия метод, наречен „кинемаколор“, който е демонстриран и в София в салона „Нова Америка“. Така българската публика е една от най-рано виделите цветни филми по метода на комбинирането на червения и зелен цвят. От същата 1912 г. е кореспонденцията за кинотеатрите в София, поместена в лондонското списание за кино „The Cinema“. Други статии засягат филморазпространителската дейност на салон „Витоша“, хотел „Македония“, кинотеатър „Едисон“ и бирария „Булевард“. Преинтересно е

¹ Кърджилов П. Загадките на филма „Балканската война“. София, ИК „Титра“, 2006, 328 с.; Кърджилов П. Филмът „Балканската война“ в историята на българското кино. София, Институт за изследване на изкуствата при БАН, 2011,

съобщението от в-к „Утро“, от което проличава, че кинематографът поема функцията на средство за политическа пропаганда с призива да се гласува за широкия социалист Янко Сакъзов. Според авторите на летописа това първо агиттабло е истински „предизборен клип“, осъществен от кино „Одеон“. В света на киното ни пренася и следващата страница на летописа за 1912 г., от която научаваме, че италианският кинооператор Джовани Витроти идва в България и заснема пет филма „На старата турско-българска граница“, „Филипополи“, „София – столица на България“, „Турско-българската граница“ и „Изгледи и костюми от България“. Същата година кинематографичните седмични новини са снимани и от Гомон (клон на френската кинокомпания „Леон Гомон“). След началото на Балканската война 1912-1913 г. сведенията в летописа обхващат данни не само за кинокомпаниите, които изпращат свои оператори, но и за самите кинооператори и фотографи. От сп. „Кинематографически преглед“ се черпят сведения за репортажите, които отразяват двете начални фази на Балканската война – мобилизацията и заминаването за фронта. Кулминацията са публикуваните снимки и текстове за военния кореспондент Александър Иванов Жеков, които уверяват, че той 9 месеца е бил участник и очевидец в Балканската война и единствен е заснел битките при Чаталджа, Лозенград и Одрин. Разбира се, в летописа за 1912 г. са поместени и кадри от самия филм на Александър Жеков „Балканската война“. И за финал на 1912 г. намира място инициативата на „Пате фрер“, която чрез своя представител Наум Торбов опитва да получи от Иван Вазов съгласие за заснемането на негови произведения на кинематографични ленти („Под игото“, „Към Пропаст“, „Борислав“).

И така за всяка една година от 1896 до 1933 разказът за нямото кино в София е разположен в широк исторически контекст и съвсем не се свежда до фактологично изброяване на заглавия на филми, автори и изпълнители, дати и места на прожекции... Увлекателно, много интригуващо и разнолико са представени събитията и лицата, които допринасят за създаването, разпространението, гледането на киното или за хората, които всъщност са донесли в България магията на киното. Всеки детайл, всеки новооткрит факт е достоверно представен с коректна препратка към архива и фонда, в който е съхранен, за да проговори пред читателите на летописа с най-безспорна убедителност. Не са спестени и „подиграващите“ реклами за „Говорящ биограф“. Любознателният читател може да научи историята на всеки кинотеатър, датата и официалните документи за откриването му, прожектираните чуждестранни филми в

него, както и седмичните кинопрегледи „Пате журнал“ (в превод на български „Модерен вестник“) и т.н.

Картината на нямото кино в летописа представя запазените филми и описанията за тях, а за незапазени филми, авторите са издирили и са възстановили техните заглавия, прожекции, отзиви от периодичните специализирани кинописания, от вестници, от реклами и от чуждестранни списания. Ако във филмографията от 1987 г. доминират огромни снимки, дори и най-обикновени портрети заемат цяла страница, тук страниците са истинска мозайка, с разнолика информация.

Графичното решение и дизайн на летописа превръща книгата в истински съвременно издание от 21 век, бързо и много привлекателно за младежката аудитория. Всяка страница съчетава текст, биографични данни, факсимилета, снимки, карикатури, реклами, кадри от филми и дори... купон за намаление на билет за кино... Като добавим и използваните знаци (символи за филмова прожекция; за кинозалон и подвижно кино; за филм, синопсис и за режисьор, сценарист, оператор, роли и актьори; места на снимки; премиера; любопитни факти и т.н.), всяка страница от летописа напомня по-скоро на сайт, разказващ историята на нямото кино, каквито сме свикнали да гледаме на монитора на персоналния си компютър или на дисплея на смартфона си. Символите в летописа съответстват на иконките от интернетсайтовете. По този начин читателите са поставени в истински съвременна информационна среда. Но за да не се губи връзката с времето на нямото кино, закачливо всяка страница е оформена като билет за кинопредставление и номерът на мястото на зрителя в кинозалона е всъщност номера на страницата от летописа. С едно намигване към времето от всяка страница ни предупреждават: „Пазете билета до края на представлението“.

Като истинска мозайка, като пъзел, който се реди с интерес и любопитство, читателят на летописа е поставен в ролята на търсец и намиращ отговори на загадки детектив, откриващ следи от отдавна изчезнали филмови ленти, умело и дискретно насочван от авторите към правилните отговори, към хипотезите, които те са представили по най-убедителен начин. И всичко това, поднесено като увлекателен разказ, който се чете на един дъх и в който времената сякаш се сливат, за да се пренесем неусетно в отминалите събития и да се превърнем в зрители, които гледат със затаен дъх филм за историята на нямото кино в притихналия тъмен кинозалон.

Ако трябва съвсем накратко и в резюме да определим летописа на нямото кино в София, то може да започнем с широкия обхват от една страна и изключителната прецизност при съставянето му и отразяването на детайлите, от друга. Това е възможно и е постигнато благодарение на задълбочените проучвания, много добрата информираност и високия професионализъм на авторите, познаването на историята на киното в дълбочина. Немалко факти са открити и оповестени за първи път в годината на издаването на летописа или година-две по-рано. В летописа нямото кино в София е представено не изолирано, а в широкия контекст на европейското и на световното кино. При това киното е разбирано в най-широкия спектър – от пътуващите кинематографи, документалното и научно-популярното кино, първите седмични кинохроники до игралните филми, както и зрителски интерес, първи прожекции, откриване на кинотеатри и т. н. Паралелна линия в летописа проследява специализираната кинопериодика в нейната пълнота, а не само отделни подбрани статии.

Характерно за летописа е изключително коректното ползване и позоваване на източниците, задължителното цитиране и препратки към автори, които вече са оповестили даден факт. Кръгът от използвани архивни извори не се ограничава само до Централния държавен архив и Държавния архив-София, но са привлечени архивни свидетелства и от специализираните архиви на Националния литературен музей, на Националния институт за недвижимо културно наследство и др.

Важно е да се отдели място и на респектиращата библиография, която превръща изданието в истински академичен научен труд. Подробна, включваща според самите автори на летописа всички използвани и цитирани в книгата по-обширни статии и научни публикации, за да могат читателите да се запознаят с по-подробна информация, свързана с темите от книгата.

Към достойнствата на изданието непременно следва да се добави и специално да се подчертае постигнатият баланс при композирането – текстова и изобразителна информация, факсимилета, снимки. От една страна са пожълтелите страници, които кореспондират с времето на нямото кино, от друга е съвременният дизайн и иконки, които ни поставят в привычната ни вече интернетсреда. Какъв по-подходящ и изразителен формат би могъл да се избере за летописа на нямото кино от този, който напомня на стар семеен албум! А за читателите, които все пак предпочитат електронните книги, авторите на летописа са подготвили и PDF формат, с обложка, която препраща към старите киноленти.

След всичко казано дотук за летописа на нямото кино в София и всичко, което не намери място в тези кратки редове, но е повод за адмирации, не бих могла да отговоря на въпроса – как за няколко месеца само трима автори успяха да съберат и разкажат ранната история на столичното кино, позовавайки се на толкова много архивни извори и други източници, добавяйки съвършено нови щрихи в киноисторията, уточнявайки толкова много детайли и данни... Формулата може да бъде само една – изключителна компетентност, висок професионализъм, невероятна работоспособност и безкрайна любов към киното и неговата история.

С цялото си уважение към този труд, който ще бъде оценяван все по-високо в годините, и с огромен респект към неговите автори и тяхната най-висока компетентност пожелавам на добър час на „Летопис на нямото кино в София (1896-1933)“ !